

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ: ДОСВІД США

Постановка проблеми. Питання підвищення результативності особистісно-орієнтованого навчання й виховання у вищих навчальних закладах розглядається в контексті розв'язання проблеми формування професійної компетентності педагога, зокрема її важливого складника – соціальної компетентності. Значний інтерес для української педагогіки становлять інновації в окресленому аспекті, що відбуваються в освітній сфері зарубіжних країн, зокрема США.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема формування соціальної компетентності та готовності вчителя до соціального виховання учнів стала предметом активного вивчення як іноземних, так і вітчизняних науковців, зокрема А. Маркової [1], В. Оржеховської [2], С. Еннета [4], Ш. Скеггса [10] та ін. Аналіз наукових розвідок компаративістів дозволяє стверджувати, що проблема формування соціальної компетентності майбутнього вчителя в умовах інноваційного середовища США не була об'єктом спеціального вивчення вітчизняних науковців і заслуговує на особливу увагу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності інноваційних підходів до формування соціальної компетентності вчителів та їх готовності до соціального виховання учнів у шкільних громадах США.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи тлумачення поняття «компетентність», вітчизняні вчені розглядають її як інтегральну характеристику особистості, що визначає здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, шляхом використання знань, навчального й життєвого досвіду. Так, російська дослідниця А. Маркова у структурі професійної компетентності педагога визначає такі її складові: спеціальна, особистісна, індивідуальна, соціальна [1]. На думку дослідниці, соціальна компетентність – вимагає оволодіння навичками спільної (колективної, групової) діяльності, співробітництва у вихованні соціальної відповідальності учнів у сучасній школі; здатність урегульовувати конфлікти серед учнів ненасильницьким шляхом, продуктивно взаємодіяти з представниками інших культур [1].

Далі більш детально розглянемо особливості формування соціальної компетентності майбутнього педагога. *Соціальна компетентність* – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю багатокомпонентністю охоплює всю множину та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – істота суто соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, так і самопочуття та самосприйняття особистістю самої себе в постійно мінливому соціумі.

Соціальна компетентність – це комплекс особистісно-психологічних технологій взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем. Ефективність, успішність цієї взаємодії визначає рівень соціальної компетентності. У кожного вчителя має бути сформована потреба у постійному вдосконаленні своєї особистості. У цьому складному і тривалому процесі важливого значення набуває цілеспрямована робота студента як майбутнього педагога над собою, усвідомлення ним соціальної відповідальності за духовний розвиток та успішну соціалізацію дитини. Тому одним із критеріїв сформованості соціальної компетентності педагога є готовність до соціального виховання учнів, організації соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми, схильними до правопорушень, адиктивної поведінки. Соціальне виховання підростаючого покоління – цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них соціально-відповідальних якостей. Головна мета соціально-

виховної роботи педагога – формування певної поведінки учнів, готовності їх до соціально відповідальної діяльності.

Вітчизняна дослідниця В. Оржеховська розглядає соціальну відповідальність як поняття, що виражає міру відповідності дій соціальних суб'єктів до взаємних вимог, а також історично-конкретних соціальних норм, загальних інтересів [2]. Одним із критеріїв соціальної відповідальності учнів, дослідниця відзначає соціальну активність, що характеризує спосіб життєдіяльності соціального суб'єкта, вибір поведінки, наміри.

З метою вивчення змістових компонентів навчально-методичного забезпечення формування соціальної компетентності майбутніх учителів, нами було проаналізовано зміст навчальних програм освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, які впроваджено в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка. Аналіз навчальних програм дав можливість виділити незначну кількість навчальних дисциплін, що орієнтовані на формування як соціальної, так і соціально-педагогічної компетентності педагогів. До них належать: «Методика соціально-виховної роботи», «Соціальна робота в Україні», «Організація роботи з різними соціальними групами» та ін. Нами виявлено, що процес соціально-педагогічної підготовки студентів в умовах вітчизняного педагогічного ВНЗ відбувається стихійно, оскільки відсутня цілеспрямована організація формування соціальної компетентності майбутніх учителів.

Отже, необхідність цілеспрямованого формування такої компетентності потребує розробки науково-методичної системи її забезпечення, що включає вивчення інноваційного досвіду зарубіжних країн у напрямі соціального виховання учнів. Так, можливими шляхами формування соціальної компетентності майбутніх педагогів є інтеграція психолого-педагогічних та соціально-педагогічних знань за рахунок доповнення психолого-педагогічних курсів відповідними питаннями з проблем організації соціально-педагогічної роботи в закордонних закладах освіти. У процесі викладання навчальної дисципліни «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», що є обов'язковою у змісті професійної підготовки соціального педагога, особлива увага приділяється вивченню досвіду організації превентивної роботи з учнями, схильними до різних негативних проявів у поведінці, зокрема насильства, ігроманії тощо. У рамках змістового модуля «Зарубіжний досвід організації соціально-педагогічної роботи вчителів з важковиховуваними учнями, схильними до насильства», студентами вивчаються різні стратегії запобігання та подолання насильства в шкільному середовищі США, зокрема, форми і методи виховання соціальної відповідальності учнів в інноваційних школах шляхом залучення всіх членів громади до виховної діяльності.

Сукупний виховний ефект системи соціальної відповідальності «учень-вчитель-батьки-соціальне середовище-громада» залежить від чіткого виконання прав і обов'язків усіх суб'єктів виховного процесу.

Зразком вищеназваної системи соціальної відповідальності можуть слугувати такі інноваційні проекти, як *турботливі шкільні громади*, що останнім часом набули поширення в англomовних країнах, зокрема в США.

Важливо додати, що інноваційні шкільні громади в США передбачають різні специфічні форми партнерства у напрямі виховання соціальної відповідальності неповнолітніх, що включають і взаємодію з органами охорони правопорядку. Соціальне партнерство в освіті – це комплекс взаємних стосунків між органами державної влади, громадськими організаціями, з одного боку, та закладами освіти, з іншого боку, які визначають їх спільну участь у вирішенні соціальних проблем як місцевої громади, так і шкільництва, у тому числі через спільне фінансування та спільну реалізацію соціальних проектів та програм [3, с. 227-231].

Метою соціального партнерства американської школи з поліцією є «формування соціально відповідальної поведінки молоді» (англ. *socially-responsible behavior*) в навчально-виховному процесі [12]. Суб'єктами соціального партнерства виступають як адміністрація, вчителі школи, так і представники органів охорони правопорядку. Об'єктом

соціального партнерства є зовнішнє середовище, зокрема учні, батьки, члени громади. Оскільки суб'єктами соціального виховання учнів американських шкіл, окрім учителя, є шкільні службовці (англ. school resource officers – SRO's), то поліція перетворюється на суб'єктів турботи. Однією з суттєвих умов успішного партнерства школи та органів охорони порядку у профілактиці негативних явищ в учнівському середовищі, формуванні здорового способу життя, є дотримання таких принципів: визнання корисності навчання; повага партнерів (бажання ділитися знаннями, навичками, персоналом, ресурсами); аналіз спільної діяльності (відкритість, звітність, доступність); відповідальність [12].

Аналіз особливостей партнерства американської школи та органів охорони порядку у профілактиці негативних явищ в учнівському середовищі дає підстави визначити наступні підходи в організації взаємодії: *реактивний* – регулятивні заходи, спрямовані на партнерство поліції, школи і суспільства з метою припинення ескалації проявів насильства в школі, протидії злочинності та наркотизації учнівської молоді, *проективний* – розробка і впровадження освітньо-профілактичних програм формування соціальної відповідальності учнів [3, с. 227-23; 7].

Певний інтерес для вітчизняних педагогів являють освітньо-профілактичні програми запобігання насильству під керівництвом офіцерів поліції, які обов'язково мають педагогічну освіту, оскільки така практика у вітчизняних закладах відсутня. У США досвід соціальних партнерств в освіті, зокрема школи й сфери охорони правопорядку, медичних закладів, громадських організацій, інтенсивно поширюється упродовж останніх десятиріч.

У зверненні уряду США до громади «Успішні загальноосвітні школи для кожного учня до 2020 року» (англ. Great Public Schools for Every Student by 2020) від 10 квітня 2009 року були визначені пріоритетні умови трансформації школи в більш ефективне навчальне середовище: підтримка вчителів, збільшення вимог до вмотивованого навчання і самодисципліни шляхом запровадження програм навчання розсудливій соціально відповідальній поведінці [6; 8].

Одним із найбільш активних державних інститутів, що співпрацює з учителями у сфері профілактики насильства та негативних явищ у закладах освіти є Управління безпечних та вільних від наркотиків шкіл (англ. Office of Safe and Drug Free Schools – OSDFS). Управління створено в 1984 році під керівництвом Вільяма Модзелескі як підрозділ Міністерства освіти США, який займається дослідженням рівня безпеки в школах, розробкою та впровадженням освітньо-профілактичних програм, спрямованих на соціальне виховання громадян.

У роботах американських науковців С. Еннета, Ш. Скегса, присвячених аналізу педагогічних засад партнерства школи та поліції у соціально-виховній роботі закладів освіти, приділяється увага дослідженню змісту навчальних програм під керівництвом шкільних службовців [4; 10]. Прикладом такої роботи є програми профілактики і водночас корекції під керівництвом спеціально підготовлених офіцерів поліції для роботи з важковиховуваними неповнолітніми за програмами «D.A.R.E.» і «G.R.E.A.T.» [8; 5].

Освітньо-профілактична програма «*Навчання протистоянню наркозалежності – Спробуй*» (англ. «Drug Abuse Resistance Education – D.A.R.E.») є ефективною стратегією, механізмом утілення якої є партнерство між школою, родиною, громадськими організаціями та органами захисту порядку. Метою програми «D.A.R.E.» є: дослідження динаміки злочинності в загальноосвітніх школах; запобігання знуцанню серед учнів; протидія наркотизації; організація соціальної та фізичної безпеки життя всіх суб'єктів педагогічного процесу; налагодження взаємодії школи з органами охорони правопорядку у профілактиці негативних явищ серед неповнолітніх; формування соціальної відповідальності з раннього шкільного віку [4].

Освітньо-профілактична програма «D.A.R.E.» вперше була впроваджена в 1983 році в школах Лос-Анджелеса з ініціативи начальника управління поліції Деріла Гейтса і за підтримки Міністерства освіти США та Управління ювенальної юстиції [10]. Програма

«D.A.R.E.» набула популярності та поширена в 75 % американських шкіл.

Далі проаналізуємо змістові та процесуальні особливості ще однієї освітньо-профілактичної програми, яка має назву «Навчання протистояти злочинним угрупованням – *Уснх*» (англ. «Gang Resistance Education And Training – *G.R.E.A.T.*»), яка є логічним продовженням програми «D.A.R.E.» [5]. Ця превентивна програма спрямована на формування правосвідомості неповнолітніх, зокрема важковиховуваних учнів, під керівництвом учителів-офіцерів на засадах розвитку навичок спілкування (англ. life-skills approach), прийняття рішень і критичного мислення, керування емоціями (контроль над почуттям гніву) тощо.

Центральною ідеєю даної програми є формування в учнів загальноосвітніх шкіл необхідних складових індивідуальної захищеності від тиску однолітків, запобігання злочинним угрупованням на території школи. Освітньо-профілактична програма «G.R.E.A.T.» включає такі структурні компоненти: навчальний план для учнів початкової школи 4-5 класів (англ. elementary school curriculum); навчальний план для учнів середньої школи 6-7 класів (англ. middle school curriculum); літня програма для неповнолітніх (англ. summer component); програма навчання для батьків, сімей (англ. families component) [5].

Програма створена в 1991 році за підтримки Міністерства юстиції США. З 1991 року більше ніж 7 000 поліцейських одержали сертифікати інструкторів «G.R.E.A.T.», близько 4 млн. учнів успішно закінчили навчання за цією програмою. З 1993 року програма набула статусу національної. У 1995 році Національним Інститутом досліджень у справах юстиції (англ. National Institute of Justice) проведене лонгітюдне дослідження ефективності даної програми серед випускників. Згідно з даними дослідження після закінчення навчання за даною програмою спостерігається: зменшення рівня віктимізації; зміна ставлення до злочинних угруповань (негативне); зменшення кількості факторів ризику; позитивна взаємодія з однолітками; співробітництво з органами охорони правопорядку [5].

Особливими рисами, якими поєднуються аналізовані нами освітньо-профілактичні програми, ми вважаємо партнерські зв'язки з органами охорони правопорядку, що сприяє розширенню кола суб'єктів соціального виховання, тим самим створюються сприятливі умови для розбудови школи як відкритої соціальної системи. Важливо зазначити, що учні, які успішно закінчили навчання за програмами «D.A.R.E.», «G.R.E.A.T.» продовжують навчати інших за методом «рівний – рівному» (англ. peer education). Участь у просвітницькій діяльності за програмами «D.A.R.E.», «G.R.E.A.T.» націлена на сприяння здоров'ю та безпечній поведінці – це ефективна умова формування здорових основ життєдіяльності молоді людини. Вона сприяє задоволенню базових потреб підлітка в різноманітній творчій діяльності, визнанні та повазі з боку оточуючих, самореалізації і самоствердженні, задоволенні й успіху, сприяє розвитку соціальної компетентності та відповідальності.

Висновки. Теоретичні та практичні засади проаналізованих нами освітньо-профілактичних програм є цікавими і продуктивними для українських педагогів, освітян і батьків, оскільки можуть бути використані для розв'язання проблеми насильства і конфліктів у шкільному середовищі, виховання звичок толерантної поведінки, набуття учнями досвіду моральної та соціально відповідальної поведінки, навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок через партнерську взаємодію школи з органами охорони правопорядку.

Отже, на нашу думку, створення турботливих шкільних громад, члени яких відповідають за соціальне виховання неповнолітніх, становлять значний інтерес для української педагогіки і за належної адаптації можуть бути використані у процесі вдосконалення вітчизняної системи морального виховання як молоді, так і всіх членів громади. Вивчення досвіду формування соціальної відповідальності учнів у шкільних громадах США дає можливість майбутнім педагогам вітчизняних закладів освіти пізнати інноваційні стратегії соціального виховання. Тому важливим у процесі підготовки педагогів з метою формування їх соціальної компетентності, є включення змістових

модулів про особливості організації соціально-педагогічної діяльності іноземних учителів (психологів, соціальних працівників, шкільних службовців) до змісту навчальних дисциплін професійного спрямування.

Література:

1. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессиональности учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 56–63.
2. Оржеховська В. М. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі / В. М. Оржеховська // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 25–31.
3. Чернякова А. В. Партнерство школи й органів охорони правопорядку в профілактиці негативних явищ в учнівському середовищі : досвід США / А. В. Чернякова // Збірник наукових статей до Наукового вісника Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : «Педагогічні науки» : Вип. 13. – Луцьк : Видавництво Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. – С. 227–231.
4. Ennett S. How effective is drug abuse resistance education? A meta-analysis of Project DARE outcome evaluations / S. Ennett, N. Tobler, C. Ringwalt, R. Flewelling // American journal of Public Health. – 1994. – № 84 (9). – P. 1394–1401.
5. Gang Resistance Education and Training [Electronic resource] – URL : <http://www.great-online.org>
6. Greene R. Kids Do Well If They Can / R. Greene // Phi Delta Kappan. – 2008. – № 3 (Vol. 90). – P. 160–167.
7. Kipper B. Law Enforcement Role in Addressing School Violence / B. Kipper // Police Chief . – 1996. – № 63. – P. 26–29.
8. Kohn A. Why Self-Discipline is Overrated : The (Troubling) Theory and Practice of Control from Within / A. Kohn // Phi Delta Kappan. – 2008. – №3 (Vol. 90). – P. 168–176.
9. School Improvement Models [Electronic resource] // Encyclopedia of Educational Leadership and Administration. – 2006. – URL : http://sage-ereference.com/edleadership/Article_n508.html.
10. Skaggs Sh. Drug Abuse Resistance Education [Electronic resource] / Sh. Skaggs // Encyclopedia of Substance Abuse Prevention, Treatment, & Recovery. SAGE Publications. – 2008. – URL : http://sage-ereference.com/substance/article_n124.html
11. Slavin R. Comprehensive School Reform. 21st Century Education [Electronic resource] / E. Robert, R. Slavin / A Reference Handbook. – 2008. – URL : http://www.sage-ereference.com/education/Article_n78.html.
12. Wilson R. W. Drug abuse prevention : A school and community partnership / R. W. Wilson, C. A. Kolander. – Reading, MA : Addison-Wesley, 1997. – 215 p.

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування соціальної компетентності майбутніх учителів та їх готовності до соціального виховання учнів в умовах інноваційних проектів у США.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальне виховання, соціальна відповідальність, соціальна активність, шкільна громада.

Статья посвящена исследованию проблемы формирования социальной компетентности будущих учителей, а также их готовности к социальному воспитанию учащихся в условиях инновационных проектов в США.

Ключевые слова: «социальная компетентность», «социальное воспитание», «социальная ответственность», «социальная активность», «школьная община».

The article is submitted to research the problem of the formation of social competence of future teachers and their readiness to the social education of pupils in innovative school communities USA.

Keywords: «social competence», «social education», «social responsibility», «social activity», «school community».